

**درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا (۲۷)
بررسی آثار اقتصادی شیوع ویروس کرونا بر
بخش کشاورزی ایران**

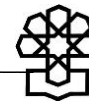
معاونت پژوهش‌های زیربنایی و امور تولیدی
دفتر: مطالعات زیربنایی

کد موضوعی: ۲۵۰
شماره مسلسل: ۱۶۹۷۲
فروردین‌ماه ۱۳۹۹

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	۱. تصویری از وضعیت کشاورزی در ایران
۶	۲. اثر شوک ناشی از بحران کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی
۶	۱-۲. بخش مصرف
۱۰	۲-۲. تجارت محصولات کشاورزی
۱۲	۳-۲. سایر آثار اقتصادی
۱۲	جمع‌بندی و پیشنهادهای سیاستی
۱۶	منابع و مآخذ

درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا (۲۷) بررسی آثار اقتصادی شیوع ویروس کرونا بر بخش کشاورزی ایران

چکیده

کرونا با تأثیر بر زنجیره تأمین، تقاضا و نقدینگی، بر بنگاه‌ها و با تأثیر بر عرضه نیروی کار، مصرف کالاها و خدمات و به‌ویژه با کاهش درآمد مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان محصولات کشاورزی در کوتاه‌مدت و بلندمدت بر اقتصاد خانوارها و اقتصاد بخش کشاورزی تأثیرگذار است. بازار برخی از محصولات در کشورهای دیگر نیز بی‌رمق شده و بخشی از صادرات محصولات کشاورزی نیز هم به‌طور مستقیم و هم غیرمستقیم دچار اختلال شده است. ضمن این‌که پس‌زدگی محصولات کشاورزی و عرضه آن به بازار داخلی، موجب افت قیمت این محصولات در کشور می‌شود که در کوتاه‌مدت موجب رضایت مصرف‌کنندگان می‌شود ولی در ماه‌های بعد و سال آینده می‌تواند موجب کاهش تولید و آنگاه مشکل در عرضه و همچنین افزایش قیمت این محصولات در داخل شود.

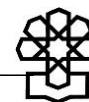
بررسی شواهد آماری حاکی از آن است که بخش مصرف و صادرات محصولات کشاورزی و غذا در ایران به‌ترتیب در حدود ۷/۸ درصد و ۱۰ درصد از ارزش خود را از دست بدهند که میزان خسارت آن در اسفندماه ۱۳۹۸ در حدود ۳۹۵۰ میلیارد تومان برآورد می‌شود. بنابراین اتخاذ بسته‌های حمایتی از تولید و تحریک مصرف در دوران بیماری ضروری است. از این‌رو گسترش چتر بیمه‌ای به همراه پرداخت‌های مستقیم باید در دستور کار سیاستگذاران قرار گیرد. همچنین با توجه به احتمال افزایش قیمت‌ها در دوران پساکرونا، سیاست ذخیره‌سازی کالاها برای مدیریت بازار محصولات کشاورزی و غذا ضروری به‌نظر می‌رسد.

مقدمه

بدون شک شیوع ویروس کرونا یکی از جهان‌شمول‌ترین پدیده‌های تاریخ بشر است که ابعاد آن تمامی افراد کره زمین را تحت تأثیر قرار داده است. می‌توان ادعا کرد که امروز، دغدغه تمامی حاکمیت‌ها در سراسر جهان برنامه‌ریزی برای کنترل این بیماری و مدیریت تبعات اقتصادی آن است. براساس گزارش سازمان بهداشت جهانی تا ۱۷ فروردین‌ماه ۱۳۹۹، بیش از ۱ میلیون و دویست هزار انسان در سراسر جهان به این بیماری مبتلا شده که سهم ایران ۵۸۲۲۶ نفر بوده است. شمار جان‌باختگان این بیماری در کشور نیز ۳۶۰۳ نفر تا آن تاریخ بوده است. همین امر موجب اتخاذ یکی از بی‌سابقه‌ترین کنترل‌های حاکمیتی بر فعالیت‌های روزانه در سراسر جهان شده است. هراس ناشی از این شیوع این ویروس، باعث شده که بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی به اغما روند. برآوردها نشان می‌دهد که شوک ناشی از این بیماری به مراتب بزرگ‌تر از بحران بزرگ اقتصادی در سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۰۷ بوده و تا حدود زیادی می‌تواند به تغییر در تفکرات اقتصادی منجر شود، به مانند آنچه رکود بزرگ سال ۱۹۲۸ در دنیا انجام داد.

بخش کشاورزی به دلیل تأمین امنیت غذایی کشور و تأمین معیشت بخشی از جمعیت کشور به‌طور مستقیم و غیرمستقیم از اهمیت ویژه‌ای در اقتصاد کشور برخوردار است. بررسی پیامدها و آماده شدن فعال در قبال آنها، یکی از راه‌های مهم برای کاستن از نگرانی و استرس درخصوص بحران‌ها است. کرونا اتفاقی منفی برای اقتصاد اکثر کشورهای دنیا است و اغلب مشکلات ایجاد شده و یا قابل پیش‌بینی آن در ایران مشابه دیگر کشورهای جهان است. اما به سبب مدت زمان چندماهه از شیوع این بیماری در جهان و حدود دوماهه آن در ایران، زمان اظهارنظر قطعی در باره آثار و خسارت‌های احتمالی این بیماری کافی نیست. هرچند برخی تصور می‌کردند که به‌واسطه نیاز مستمر انسان به غذا، که بخش اعظم تولیدات بخش کشاورزی را تشکیل می‌دهد، شیوع بیماری کرونا بر بخش کشاورزی و تولیدکنندگان آن، اثری نداشته باشد، اما این بحران بر فعالیت‌های بخش کشاورزی نیز به مانند سایر بخش‌های اقتصادی تأثیرگذار خواهد بود. بحران کرونا بر بخش کشاورزی کشور، در شرایطی که این بخش با مشکلات و چالش‌های اساسی همانند کمبود سرمایه‌گذاری، پایین بودن بهره‌وری، ناکارآمدی بازار و تولید، مواجه است، بر شدت آسیب‌پذیری این بخش می‌افزاید.

ویژگی‌های تولید اغلب محصولات کشاورزی، تولیدکنندگان این بخش را به ادامه فعالیت و هزینه‌کرد وادار کرده است. زیرا باغ‌ها، مزارع و دامداری‌ها قابلیت آن را ندارند که رها شوند ضمن آن‌که معیشت کشاورزان نیز در صورت رهاسازی با خطر روبه‌رو می‌شود. بررسی اثر واقعی ویروس کرونا بر اقتصاد کشاورزی کشور، نیازمند ارزیابی داده‌های مرتبط بازنجیره‌های تأمین، عرضه و تقاضای محصولات کشاورزی است که خود متأثر از مواردی چون میزان تقاضا و قیمت انرژی و کالاهای پسمین و پیشین این بخش است.

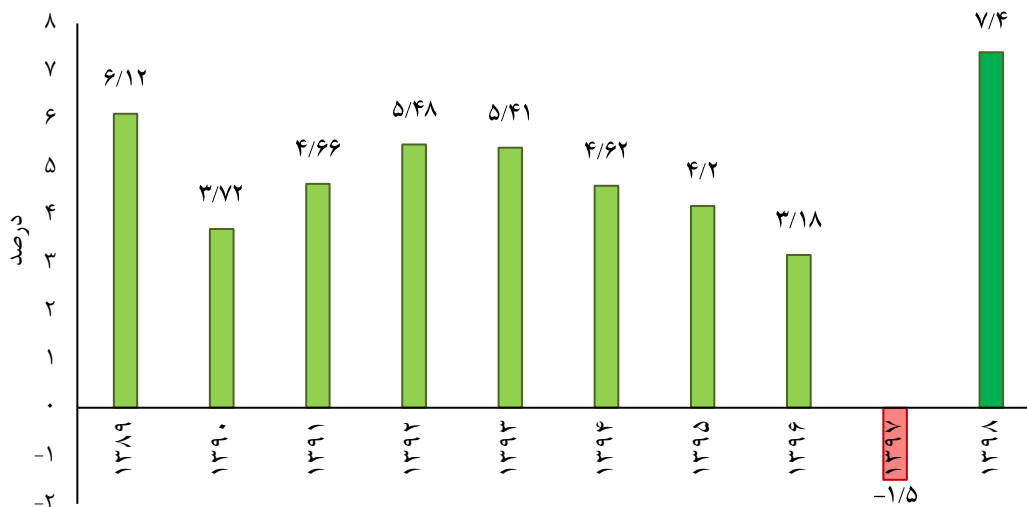

در گزارش حاضر اثر بحران کرونا بر بخش کشاورزی ایران بررسی شده است. پس از این مقدمه تصویری از وضعیت کشاورزی در این ارائه می‌شود. پس از آن اثر شوک ناشی از بحران کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی شامل مصرف، تولید، توزیع و تجارت و همچنین سایر آثار اقتصادی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در انتها نیز جمع‌بندی و پیشنهادهای سیاستی ارائه خواهد شد.

۱. تصویری از وضعیت کشاورزی در ایران

کشاورزی در ایران یکی از خصوصی‌ترین بخش‌های اقتصادی است و بیش از ۹۰ درصد آن به صورت کاملاً رقابتی اداره می‌شود و سهم ۱۰ درصدی از تولید و ۱۸ درصدی از اشتغال کشور را به خود اختصاص داده است. این بخش رکن اساسی در تأمین امنیت غذایی بوده و ناپایداری آن چالش‌های فراوانی در مسیر رشد و توسعه اقتصاد کشور ایجاد خواهد کرد. کشاورزی هر اندازه نسبت به حوادث طبیعی آسیب‌پذیر است، در مقابل حوادث مصنوعی مقاوم‌ترین بخش اقتصادی به‌شمار می‌رود. با توجه به نقش محوری بخش کشاورزی به عنوان پیشران بسیاری از زیربخش‌های اقتصادی کشور مانند صنعت (صنایع غذایی، صنایع چوب، صنایع نساجی و پوشاک و ...) و خدمات (بازرگانی، هتل و رستوران، حمل‌ونقل، انبارداری و ...)، هدف‌گذاری برای این بخش باید به صورتی باشد که در شرایط فعلی حاکم و احتمال تداوم آن، بخش کشاورزی عامل اصلی رشد مثبت اقتصاد ملی با بهره‌گیری بهینه از کلیه ظرفیت‌های نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و لحاظ کردن الزامات تولید پایدار باشد. نمودار ۱ نرخ رشد بخش کشاورزی ایران در فاصله سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۸ را نشان می‌دهد. به‌رغم اینکه در این دهه، تحریم‌های شدیدی بر اقتصاد کشور تحمیل شده، اما بخش کشاورزی ۴۳ درصد بزرگ‌تر شده و در سال اخیر رشد آن به ۷/۵ درصد رسیده است. از این‌رو، بخش کشاورزی گرانیگاه اقتصاد کلان در شرایط بحرانی بوده است و به تاب‌آوری اقتصاد کشور کمک کرده است. در شرایط شیوع ویروس کرونا نیز انتظار می‌رود که بخش کشاورزی آسیب کمتری را نسبت به بخش‌های صنعت و خدمات تجربه کند.

نمودار ۱. نرخ رشد بخش کشاورزی در یک دهه اخیر

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸.

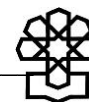
با توجه به اهمیت و تأثیر شیوع بیماری کرونا بر تجارت خارجی محصولات کشاورزی کشور، وضعیت صادرات و واردات محصولات کشاورزی در قبل از شیوع بیماری کرونا (قبل از اسفندماه ۱۳۹۸) نیز می‌تواند قابل توجه باشد.

جدول ۱. مقایسه میزان تراز تجاری بخش کشاورزی و غذا تا انتهای بهمن‌ماه ۱۳۹۸ و مدت مشابه سال قبل

درصد تغییرات		بخش کشاورزی و غذا				نوع تجارت
		سال ۱۳۹۷		سال ۱۳۹۸		
ارزشی	وزنی	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزارتن)	
-۰.۱۰۴۱۶۶۶۷	۰	۵.۸۴۶/۲۲	۶.۲۶۸/۸۱	۵.۲۰۵/۲۲	۶.۴۴۷/۸۷	صادرات
۲۳/۹۱	۲۴/۶۸	۹.۴۰۰/۰۹	۱۸.۱۷۳/۸۱	۱۱.۶۴۸/۰۸	۲۲.۶۵۸/۸۲	واردات
		-۳.۵۵۳/۸۸	-۱۱.۸۰۵/۰۰	-۶.۴۴۳/۸۶	-۱۶.۲۱۰/۹۶	تراز غذا

مأخذ: مرکز آمار و اطلاعات وزارت جهاد کشاورزی.

پنج قلم عمده صادراتی از لحاظ وزنی تا انتهای بهمن‌ماه ۱۳۹۸ عبارتند از: هندوانه با ۷۲۷/۶۶ هزارتن، سیب با ۶۰۶/۴۶ هزارتن، گوجه فرنگی تازه با ۴۹۶/۳۷ هزارتن، سیب‌زمینی تازه با ۴۲۲/۴۲ هزارتن و پیاز و موسیر ۳۷۴/۴۷ هزارتن و پنج قلم عمده صادراتی از لحاظ ارزش عبارتند از: پسته با ۲۲۲/۵۲ میلیون دلار، سیب تازه با ۳۰۸/۵۹ میلیون دلار، گوجه‌فرنگی با ۱۷۱/۹۹ میلیون دلار، مغز پسته تازه یا خشک با ۱۹۳/۶۵ میلیون دلار و هندوانه با ۱۷۱/۹۹ میلیون دلار.

پنج قلم عمده وارداتی از لحاظ وزنی تا انتهای بهمن ماه ۱۳۹۸ در بخش کشاورزی عبارتند از: ذرت دامی با ۸۱۳۳/۷۸ هزارتن، جو با ۳۷۶۶/۹۸ هزارتن، کنجاله سویا ۲۱۴۵/۶۵ هزارتن، لوبیای سویا با ۱۹۷۱/۶۱ هزارتن، شکر تصفیه نشده با ۱۷۴۱/۵۸ هزارتن و پنج قلم عمده وارداتی از لحاظ ارزش عبارتند از: ذرت دامی با ۱۹۸۹/۱۷ میلیون دلار، برنج نیمه سفید شده یا کامل سفید شده با ۱۵۵۴/۶۷ میلیون دلار، جو با ۹۵۳/۵۴ میلیون دلار، کنجاله با ۹۳۱/۷۹ میلیون دلار و لوبیای سویا ۸۵۴/۲۱ میلیون دلار.

براساس آمار ارائه شده توسط مرکز آمار ایران، نرخ تورم نقطه به نقطه در پایان بهمن ماه ۲۵ درصد ثبت شده است و پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول در اکتبر ۲۰۱۹ از نرخ تورم حدود ۳۵/۷ درصدی برای سال ۲۰۱۹ برای کشور و تورم‌های دو رقمی و بالا (متغیر بین ۲۵ و ۳۱ درصد) در سال‌های پیش رو حکایت می‌کند، لذا شیوع کرونا در کشور، وضعیت رکود تورمی اقتصاد کشور در ماه‌های آتی را تشدید خواهد کرد و کسب‌وکارها به واسطه این وضعیت بیش از گذشته آسیب‌دیده و تضعیف خواهند شد.

البته در کل سال گذشته ۱۳۳ میلیون و ۹۰۰ هزار تن کالاهای غیرنفتی به ارزش ۴۱ میلیارد و ۳۰۰ میلیون دلار صادر شد که در مقایسه با سال ۱۳۹۷، از نظر وزنی ۱۳ درصد رشد داشته است. ارزش این کالاها در مقایسه با صادرات سال قبل آن ۷ درصد کاهش داشته است.

همسایگان و کشورهای آسیایی مهم‌ترین شرکای تجارت خارجی ایران محسوب می‌شوند به طوری که در سال گذشته، کشورهای چین با ۹ میلیارد و ۵۰۰ میلیون دلار، عراق با ۸ میلیارد و ۹۰۰ میلیون دلار، ترکیه با ۵ میلیارد و ۴۰۰ میلیون دلار، امارات عربی متحده با ۴ میلیارد و ۵۰۰ میلیون دلار، افغانستان با ۲ میلیارد و ۳۰۰ میلیون دلار و سایر کشورها با ۱۰ میلیارد و ۹۰۰ میلیون دلار واردات، بزرگ‌ترین کشورهای واردکننده کالاهای غیرنفتی از ایران بودند.

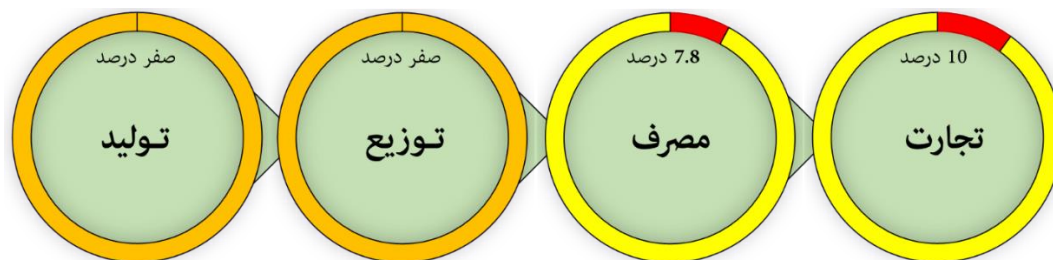
همچنین چین با صادرات ۱۱ میلیارد و ۲۰۰ میلیون دلار، امارات عربی متحده با ۸ میلیارد و ۹۰۰ میلیون دلار، ترکیه با ۴ میلیارد و ۲۰۰ میلیون دلار، هند با ۳ میلیارد و ۶۰۰ میلیون دلار و آلمان با ۲ میلیارد و ۱۰۰ میلیون دلار بیشترین کالاها را در سال گذشته به کشور ما صادر کرده‌اند. هر تن کالای وارداتی هزار و ۲۲۰ دلار ارزش داشت در حالی که ارزش هر تن کالای صادراتی ایران فقط ۳۰۹ دلار بود.

بیش از ۸۵ درصد واردات کشور را در سال گذشته مواد اولیه یا واسط مورد نیاز کارخانجات و بخش تولید و یا ماشین‌آلات تولیدی تشکیل می‌دهد و در همین مدت، علاوه بر ذخایر راهبردی، ۲۵ میلیون تن کالای اساسی و نهاده‌های تولید و نهاده‌های دامی وارد کشور شده است که این امر، نقش مهمی در تعادل بخشی به بازار و جلوگیری از تکانه‌های شدید اقتصادی در سال گذشته داشته است.

۲. اثر شوک ناشی از بحران کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی

زنجیره تأمین محصولات کشاورزی شامل یک شبکه پیچیده از ارتباطات متقابل بین عواملی مانند نهاده‌ها، تولیدکنندگان، حمل‌ونقل، صنایع تبدیلی، تجارت و غیره است. شوک ناشی از ویروس کرونا، در انتهای زنجیره که شامل مصرف و تجارت است آثار بیشتری می‌گذارد و احتمالاً اثر قابل توجهی بر ابتدای زنجیره شامل تولید و حتی توزیع این محصولات نداشته باشد. با این وجود، کاهش در مصرف و یا تجارت با یک وقفه زمانی می‌تواند بر تصمیمات تولیدکننده و یا توزیع‌کننده آثار معناداری داشته باشد. در شکل زیر برآورد اولیه از میزان اثرگذاری شیوع ویروس کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی در ایران نشان داده شده است. با توجه به زمان شیوع، بخش تولیدات زراعی، دامی و باغی آسیب چندانی ندیده‌اند، زیرا تصمیم به تولید محصولات کشاورزی پیش از شیوع ویروس اتخاذ شده است. در بخش توزیع، با توجه به عدم ممنوعیت توزیع محصولات کشاورزی، این بخش نیز آسیب چندانی ندیده است. اما در بخش مصرف، برآوردها حاکی از آن است که کاهش مصرف باعث کاهش ۷/۸ درصدی در میزان درآمد عرضه‌کنندگان محصولات کشاورزی و غذا شده است. همچنین با توجه به کنترل و محدودیت‌های اعمال شده در مبادی گمرکات کشور، بخش تجارت نیز با ۱۰ درصد زیان مواجه شده است.^۱ البته از آنجایی که کشور تحت تحریم‌های اقتصادی است، واردات محصولات کشاورزی و غذا به مانند روند گذشته در حال انجام است. در شکل ۱ زیان احتمالی شیوع ویروس کرونا در زنجیره تأمین محصولات کشاورزی ایران نشان داده شده است.

شکل ۱. میزان زیان احتمالی شیوع ویروس کرونا بر زنجیره تأمین محصولات کشاورزی در ایران

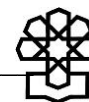

۲-۱. بخش مصرف

اگرچه بخش کشاورزی به ذات خود مصونیت بالایی نسبت به این بحران دارد، اما بخش مصرف تحت تأثیر این پدیده قرار گرفته است. برای مثال قیمت یک کیلوگرم ذرت از زمان شیوع ویروس ۵۰ سنت و قیمت سویا ۶۰ سنت در آمریکا کاهش یافته است. همین امر باعث شده که قیمت جهانی ذرت به

۱. نحوه برآورد خسارت در ادامه گزارش توضیح داده شده است.

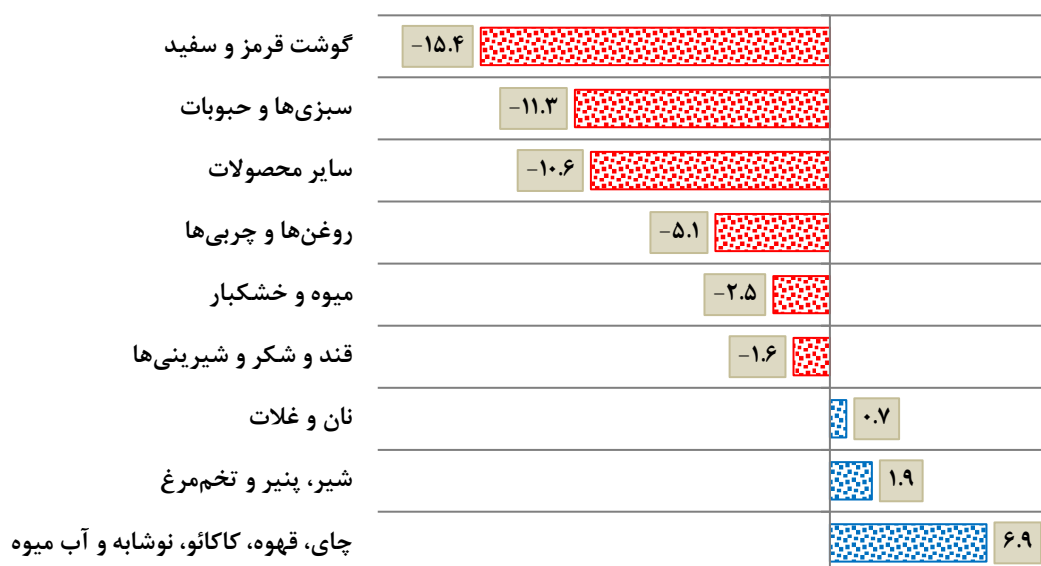

کمترین مقدار خود از ژانویه ۲۰۱۸ رسیده و در مارس سال ۲۰۲۰ به کمتر از ۳۴۰ دلار در هر تن کاهش یابد. روند مشابهی نیز برای محصول سویا اتفاق افتاده است. قیمت محصولات کشاورزی در هند نیز ۲۰ درصد کاهش یافته است. محصولات فسادپذیر نیز به دلیل کاهش تقاضا در حدود ۱۵ تا ۲۰ درصد کاهش قیمت را تجربه کرده‌اند.

از طرف دیگر، شیوع این ویروس باعث تغییرات قابل توجهی در رژیم غذایی و سبد مصرفی افراد شده است. با توجه به مازاد تقاضای مصرفی از مواد غذایی که در ماه پایانی هر سال وجود دارد، به تبع آن قیمت‌ها نیز در این ماه نسبت به متوسط یازده ماهه بیشتر است. اما در اسفندماه ۱۳۹۸، مورد عجیبی در بسیاری از کالاهای غذایی اتفاق افتاده است. در نمودار ۲ درصد تغییرات شاخص «قیمت اسفند به متوسط قیمت ۱۱ ماهه» در سال ۱۳۹۸ نسبت به ۱۵ سال اخیر نشان داده شده است. برای مثال، در گروه گوشت قرمز و سفید، عرضه‌کنندگان این محصول به ازای هر واحد کالای فروش رفته به میزان ۱۵/۴ درصد با کاهش قیمت مواجه شده‌اند. اما در گروه لبنیات قیمت فروش به میزان ۱/۹ درصد بیش از روند هر ساله بوده است. بنابراین، تداوم شیوع این ویروس تا حدود زیادی می‌تواند سبد غذایی را دچار تغییرات قابل توجه کند.

نمودار ۲. برآورد تغییرات قیمتی گروه محصولات غذایی در اسفندماه ۱۳۹۸ نسبت به

متوسط قیمت اسفند در ۱۵ سال اخیر

مأخذ: برآوردهای تحقیق با استفاده از گزارش‌های مرکز آمار ایران.

روش محاسبه زیان بخش مصرف

هر ساله تقاضای فصلی در ماه‌های انتهایی سال منجر به تورم قیمت فصلی در این ایام می‌شود. به طوری که انتظار فروشندگان این بوده که قیمت اسفند نسبت به متوسط ۱۱ ماهه هر ساله بیشتر باشد. این انتظارات تطبیقی در نتیجه رفتار عوامل بازار در ادوار گذشته بوده و به تبع آن هزینه‌های تولید نیز در این دوره تورم فصلی را تجربه می‌کند. به طور متوسط «قیمت اسفند هر سال» از «متوسط قیمت ۱۱ ماهه همان سال» به میزان ۱۰ درصد بیشتر بوده است. اما در سال جاری برای متوسط کالاهای منتخب فقط به میزان ۲/۲ درصد بیشتر شده است. از این رو افت قیمت در نتیجه این ویروس به میزان ۷/۸ درصد از قیمت فروش بوده است.^۱ از حاصل ضرب این میزان قیمت کاهش یافته در میزان محصول عرضه شده در اسفندماه ۱۳۹۸ می‌توان به برآوردی از زیان ناشی از کرونا برای هر محصول دست یافت.^۲

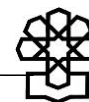
برآورد زیان بخش مصرف

تعطیل شدن بسیاری از کسب و کارهای مرتبط با مصرف مواد غذایی مانند رستوران‌ها، فعالیت‌های تأمین غذا و اغذیه، هتل‌ها و ... که تأمین مواد اولیه غذایی آنها از بخش کشاورزی است و همچنین حضور افراد در قرنطینه خانگی، سبب تغییر الگوی مصرف غذا در کشور می‌شود. این تغییر الگو می‌تواند بر مصرف‌کننده، تولیدکننده، سرمایه‌گذار و بازیگران زنجیره ارزش اثرگذار باشد. به طور مثال، انتظار می‌رود که مصرف نان‌های صنعتی مورد استفاده در اغذیه‌فروشی‌ها نسبت به مصرف نان‌های سنتی با کاهش روبه‌رو شود. همین وضعیت در خصوص تقاضا برای بسیاری از کالاهایی مانند کنسروها و دیگر غذاهای نیمه‌آماده تولیدی صنایع غذایی به وجود آید که در کوتاه‌مدت و میان‌مدت اثر منفی بر پایداری تولید بخش کشاورزی خواهد داشت و در صورت آسیب به این بخش از زنجیره تولیدات غذایی رونق مجدد این بخش‌ها، هزینه‌بر است. تشدید فضای نااطمینانی که منجر به تغییر الگوی انتظارات مصرف‌کننده، تولیدکننده، سرمایه‌گذار و بازیگران زنجیره ارزش خواهد شد، به دلیل غیرقابل پیش‌بینی بودن در کوتاه‌مدت، خطای سیستم برنامه‌ریزی و مدیریت اقتصادی فعالیت‌ها را با مشکل مواجه می‌سازد. چه بسا باعث خنثی شدن سیاست‌ها و راهکارهای اجرایی دولت و حاکمیت شود.

با توجه به میزان افت قیمت در مورد کالاهای کشاورزی و غذایی و میزان مصرف ماهیانه هر یک از این کالاها، میزان تغییرات درآمدی در مورد برخی از کالاهای مهم کشاورزی در نمودار ۳ برآورد شده است. نتایج تخمین نشان می‌دهد که عرضه‌کنندگان گوشت قرمز در اسفندماه ۱۳۹۸ معادل ۱۱۶۶ میلیارد تومان زیان دیده‌اند. در گروه عرضه‌کنندگان گوشت مرغ این زیان بالغ بر ۴۳۷ میلیارد تومان برآورد می‌شود. کسب و کارهایی که در عرضه خشکبار فعال بوده‌اند با زیانی معادل ۴۷۹ میلیارد تومان

۱. گزارش اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی اصفهان میزان خسارت به بخش کشاورزی را در سه سناریوی خوش‌بینانه، واقع‌بینانه و بدبینانه بین ۵ تا ۱۰ درصد برآورد کرده است. مقادیر این درصد از طریق محاسبه خیرگانی از مراکز علمی و فعالان صنعت به دست آمده است.

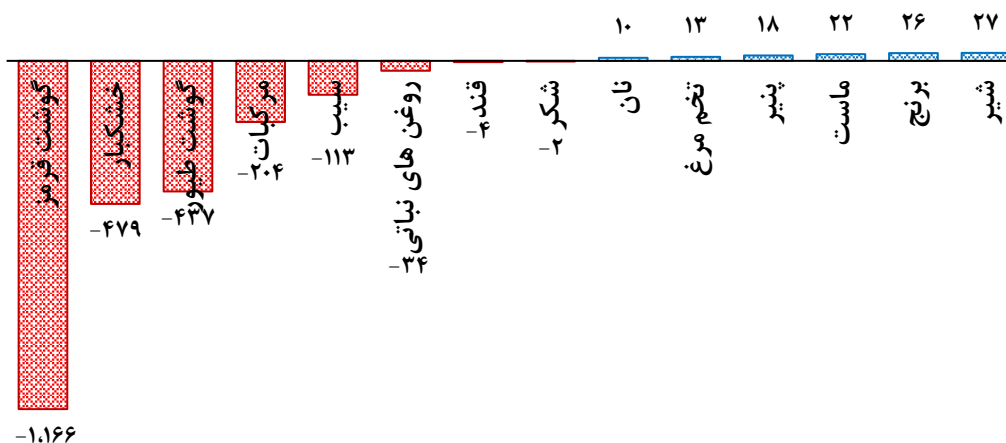
۲. انجمن مرغداران گوشتی از همین روش میزان خسارت وارد شده به صنعت مرغ گوشتی در اسفندماه ۱۳۹۸ را به میزان ۴۵۰ میلیارد تومان برآورد کرده است.

مواجه شده‌اند. میزان زیان عرضه‌کنندگان سایر محصولات نیز در نمودار زیر مشخص شده است.

نمودار ۳. برآورد میزان تغییر در درآمد اسفندماه ۱۳۹۸ ناشی از فروش کالاهای کشاورزی

منتخب در نتیجه شیوع ویروس کرونا (میلیارد تومان)

مأخذ: برآوردهای تحقیق.

در جدول ۱ نیز میزان زیان احتمالی محصولات عمده مصرفی در ایران در نتیجه شیوع ویروس کرونا در ماه‌های اسفند ۱۳۹۸ و فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۹ را نشان می‌دهد. اگر شیوع ویروس کرونا تا انتهای اردیبهشت ادامه یابد، در گروه محصولات منتخب، میزان زیان بخش عرضه این محصولات بیش از ۷۳۰۰ میلیارد تومان برآورد می‌شود. این زیان قابل توجه می‌تواند ادامه بسیاری از کسب‌وکارهای فعال در حوزه محصولات کشاورزی و غذایی را با چالش جدی روبه‌رو کند.

جدول ۱. برآورد زیان احتمالی ناشی از شیوع ویروس کرونا در محصولات منتخب برای سه ماه

(میلیارد تومان)

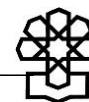
محصول	اسفند ۱۳۹۸	برآورد تا فروردین ۱۳۹۹	برآورد تا اردیبهشت ۱۳۹۹
گوشت قرمز	-۱۱۶۶	-۲۲۳۳	-۳۴۹۹
گوشت طیور	-۴۳۷	-۸۷۴	-۱۳۱۱
روغن‌های نباتی	-۳۴	-۶۷	-۱۰۱
قند	-۴	-۹	-۱۳
شکر	-۲	-۴	-۶
خشکبار	-۴۷۹	-۹۵۸	-۱۴۳۷
مرکبات	-۲۰۴	-۴۰۹	-۶۱۳
سیب	-۱۱۳	-۲۲۷	-۳۴۰
مجموع محصولات منتخب	-۲۴۴۰	-۴۸۸۰	-۷۳۲۱

مأخذ: برآوردهای تحقیق.

۲-۲. تجارت محصولات کشاورزی

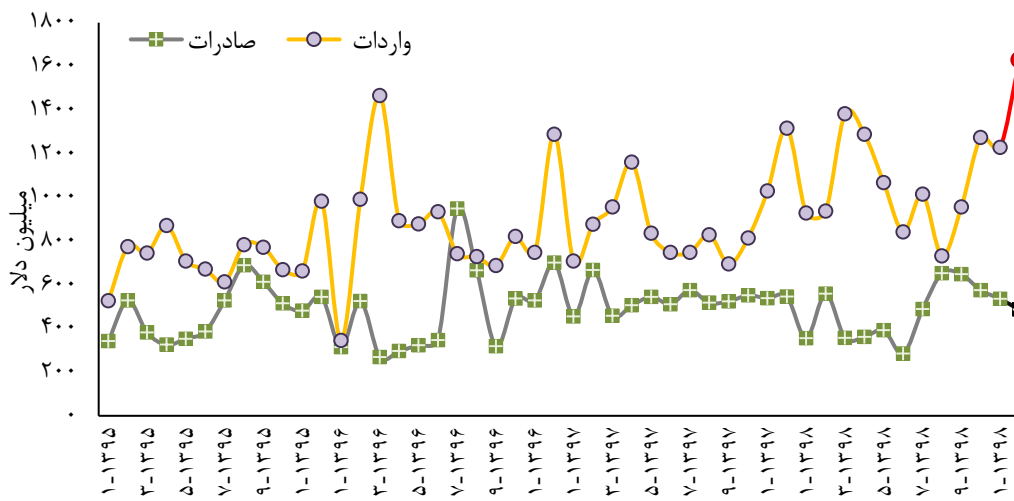
بیش از ۵۰ درصد کالاهای کشاورزی ما به عراق و بیش از ۹۰ درصد کالاها به کشورهای عراق، افغانستان، فدراسیون روسیه، ترکیه، آذربایجان، امارات متحده عربی، پاکستان، ترکمنستان، کویت، قطر، قزاقستان، جمهوری عربی سوریه، ارمنستان، گرجستان و اوکراین (۱۵ کشور) صادر شده است. هراس شرکای تجاری در کشورهای منطقه از انتقال ویروس به کشورشان از طریق مراوده با کشور ایران منجر به بستن مرزهای زمینی کشورهای عراق، افغانستان و ترکیه و مرزهای هوایی در کشورهای ترکیه، گرجستان و امارات شده است که این امر نیز فعالیت‌های تجاری با کشورهای همسایه را مختل کرده است. بسته شدن مرزها موجب پس‌زدگی کالا به سمت بازار داخل می‌شود و چون کرونا چند ماه طول می‌کشد، این مشکل نیز تداوم خواهد داشت. از طرف دیگر با کاهش عواید نفتی کشور، کاهش درآمد ارزی غیرنفتی می‌تواند در واردات کالاهای اساسی تأثیر منفی بگذارد. در صورت تداوم محدودیت‌های صادراتی از سوی کشورهای همسایه به‌ویژه عراق، بخشی از تولیدات بخش کشاورزی بازار فروش خود را از دست خواهد داد و اعتماد مصرف‌کننده بازارهای هدف نسبت به سلامت غذای ایران کاهش می‌یابد و برگشت اعتماد به بازار و مصرف‌کننده بسیار هزینه‌بر و زمان‌بر خواهد بود. این موضوع تهدید جدی برای بازار جهانی محصولات کشاورزی ایران و به‌خصوص کشورهای منطقه و همسایه با ایران است.

کشور ایران همواره یک واردکننده خالص محصولات کشاورزی و مواد غذایی به‌شمار می‌رود. به‌طور متوسط در یک دهه اخیر هر سال ۱۹ میلیون تن محصولات کشاورزی وارد کشور شده، اگرچه میزان واردات غذا در سال ۱۳۹۸ بیش از ۲۵ میلیون تن بوده است. مازاد وارداتی که در سال اخیر صورت گرفته متأثر از دو پدیده تحریم و شیوع ویروس کرونا بوده که به نگرانی‌های امنیتی دامن زده و موجب واردات گسترده محصولات کشاورزی شده است. شتاب‌زدگی در واردات منجر به تراز تجاری منفی ۶/۴۴ میلیارد دلاری در ۱۱ ماهه منتهی به بهمن ۱۳۹۸ شده در صورتی که در مدت مشابه سال ۱۳۹۷ تنها در حدود ۳/۵۵ میلیارد دلار بوده است. در نمودار ۴ روند ماهیانه واردات دلاری محصولات کشاورزی و غذا از فروردین‌ماه ۱۳۹۵ تا اسفندماه ۱۳۹۸ نشان داده شده است. اگرچه روند واردات نوسانات بیشتری از خود نشان می‌دهد، اما از خردادماه سال گذشته دارای روند کاهشی بوده است. اما این روند از آبان‌ماه سال ۱۳۹۸ معکوس شده و میزان واردات به رقم بی‌سابقه ۱/۶۳ میلیارد دلار در اسفندماه ۱۳۹۸ رسیده است. از طرف دیگر، میزان صادرات این محصولات نیز ۴۸۵ میلیون دلار در همین ماه بوده است. تجارت محصولات کشاورزی متأثر از تحریم بوده و تأمین غذا در دستور کار سیاستگذاران بوده است. همین امر موجب بدتر شدن تراز تجاری این محصولات از آبان‌ماه ۱۳۹۸ به این سو بوده است. شیوع ویروس کرونا نیز روند واردات را شدت بخشیده و میزان صادرات را کاهش داده است. به‌صورت کلی زیان بخش صادرات

نیز در حدود ۱۰ درصد درآمدهای صادراتی تخمین زده می‌شود.^۱

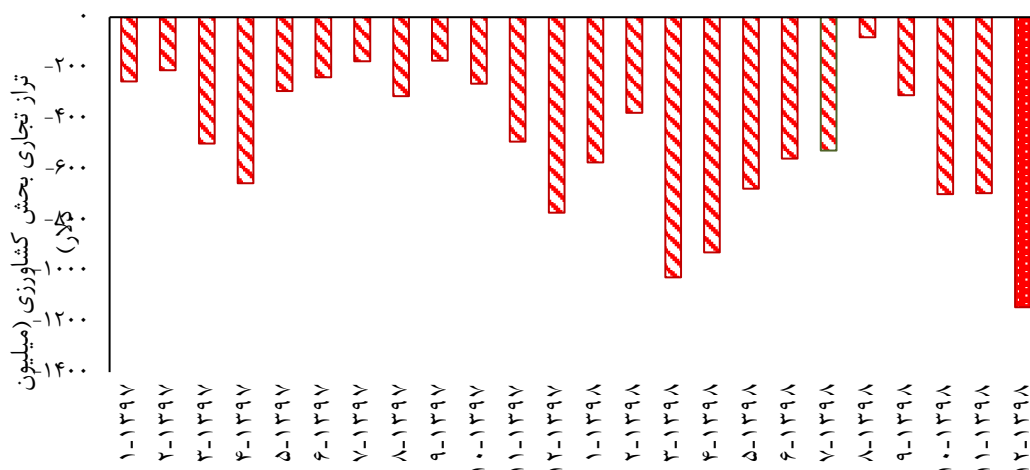
نمودار ۴. روند واردات و صادرات ماهیانه محصولات کشاورزی و غذا

مأخذ: گزارش وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۹۸.

در نمودار ۵ روند ماهیانه تراز تجاری بخش کشاورزی و غذا در بازه زمانی فروردین‌ماه ۱۳۹۷ تا اسفندماه ۱۳۹۸ نشان داده شده است. گسترش ویروس کرونا و برقراری محدودیت‌ها و موانع مرزی و تجاری، تراز تجاری بخش کشاورزی و غذا را در اسفندماه ۱۳۹۸ به رقم منفی ۱/۱۴۴ میلیارد دلار رسانده است. این تراز تجاری از ابتدای فروردین‌ماه ۱۳۹۷ بی‌سابقه بوده است.

نمودار ۵. تراز تجاری بخش کشاورزی و محصولات غذایی و اثر شیوع ویروس کرونا بر آن

مأخذ: همان.

۱. میزان صادرات در نتیجه محدودیت‌های مرزی بین ۵ تا ۱۵ درصد در اسفندماه ۱۳۹۸ کاهش یافته است. در این مطالعه متوسط ۱۰ درصد در نظر گرفته شده است.

۳-۲. سایر آثار اقتصادی

کاهش عواید ارزی دولت به همراه کاهش درآمدهای مالیاتی به دلیل تعطیلی کسب و کارها و کاهش برخی دیگر از درآمدهای دولت به کاهش قابل توجه منابع عمومی می‌انجامد. تأثیر منفی تشدید رکود و تورم کشور و اثر آن بر پایداری و رقابت‌پذیری فعالیت بازیگران زنجیره ارزش فعالیت‌های کشاورزی و غیرکشاورزی بیش از دیگر بخش‌های اقتصادی مورد انتظار است. لذا انتظار می‌رود که تخصیص اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی و روستایی با کاهش روبه‌رو شود، چنان‌که این موضوع درمواقع دیگر نیز با کاهش درآمدهای دولت رخ داده است.

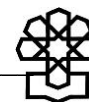
با پذیرش تأثیر بحران کرونا بر بروز رکود اقتصادی و افزایش فقر و در شرایط اقتصاد تورمی و گسترده بودن فقر در مناطق روستایی (مرکز اصلی تولید محصولات کشاورزی)^۱ انتظار بر این است که به‌منظور پایداری تولید، بخشی از بهره‌برداران بخش کشاورزی و روستایی، کوچک و متوسط مقیاس در شرایط بحرانی مورد حمایت‌های مؤثر و هوشمند قرار گیرند. در حدود ۷۵ درصد بهره‌برداران کشاورزی در کشور را کشاورزی کوچک مقیاس (کمتر از ۵ هکتار) تشکیل می‌دهند یعنی بیش از دوسوم زارعان کمتر از ۵ هکتار زمین زراعی و بیش از چهارپنجم باغداران کشور کمتر از ۵ هکتار باغ دارند. این کشاورزان در تأمین مالی، سرمایه‌گذاری در فناوری، به‌کارگیری روش‌های جدید تولید، به‌کارگیری ماشین‌آلات و بازار فروش با مشکل مواجه هستند؛ لذا تأمین معیشت و زندگی و تأمین مالی آنان در شرایط بحران کرونا و عوارض این بحران بر اقتصاد کشور، با مشکل مواجه می‌شود.

همچنین بحران کرونا می‌تواند از طریق تضعیف و حذف نیروی کار فعال کشاورزی در فعالیت‌های مختلف، باعث اختلال در چرخه تولید و فرآوری محصولات متعدد دامی، زراعی، باغی و آبی که کاربر هستند، شود.

جمع‌بندی و پیشنهادهای سیاستی

بدون شک شیوع ویروس کرونا آثار شگرفی بر سبک زندگی انسان‌ها خواهد داشت. این پدیده همچنین می‌تواند بسیاری از پارادایم‌های اقتصادی را دستخوش تغییر کند. همچنین حرکت پاندولی اقتصاد از غرب به شرق را سرعت بیشتری می‌بخشد. بنابراین، آثار اقتصادی این پدیده بیش از سایر موارد قابل توجه بوده و به همین دلیل بسیاری از کشورهای دنیا بسته‌های حمایتی قابل توجهی را برای عبور از این بحران در نظر گرفته‌اند. در بین بخش‌های اقتصادی، بخش کشاورزی نیز متأثر از آن خواهد بود، اگرچه میزان اثرپذیری آن نسبت به بخش‌های صنعت و خدمات کمتر است.

۱ گزارش فقر روستایی وهب

کاهش قیمت کالاهای کشاورزی: افت قیمت انرژی و کالاها باعث تضعیف سرمایه‌گذاری و کاهش رشد تولید ناخالص داخلی در کشورهای صادرکننده می‌شود، اما با کاهش تقاضا انتظار می‌رود قیمت محصولات اساسی کشاورزی نیز کاهش یابد که این به‌طور بالقوه برای واردکنندگان، تجار و مصرف‌کنندگان موقعیت مناسبی است.

فسادپذیری اغلب تولیدات کشاورزی: فسادپذیری اغلب تولیدات کشاورزی به‌ویژه صیفی‌جات و محصولات گلخانه‌ای (مانند گل‌های زینتی) و کاهش خریداران به دلیل شرایط پیش‌آمده به‌ویژه برای شب عید موجب فروش نرفتن و یا اتلاف آنها شده است.

کاهش تولید: با ماندن در خانه پس از شیوع کرونا، رها کردن شغل به دلیل ترس از مبتلا شدن به بیماری و یا اعمال قرنطینه عرضه نیروی کار کاهش یافته است. در صورت طولانی شدن بحران کرونا، تولید بخشی از محصولات کشاورزی مانند تولید گل‌های زینتی غیرضرور تلقی شده و با کاهش شدید تولید مواجه خواهند شد. همچنین با خانه‌نشین شدن مردم و بالطبع با تغییر در الگوی مصرف، تولید بخش قابل توجهی از تولیدات صنایع غذایی مانند کنسرو، کمپوت، الویه، و... با کاهش مواجه خواهد شد. لذا تولید در بخش کشاورزی و به‌ویژه خدمات مرتبط (در زنجیره عمده‌فروشی و خرده‌فروشی) و صنایع تبدیلی کاهش می‌یابد.

برآورد میزان زیان کل بخش کشاورزی: با توجه به اثرگذاری ۷/۸ درصدی شیوع ویروس در بخش مصرف و ۱۰ درصدی در بخش صادرات، میزان حداقل خسارت ناشی از این بحران در اسفندماه ۱۳۹۸ در حدود ۳۲۵۰ میلیارد تومان در بخش مصرف و ۷۰۰ میلیارد تومان در بخش صادرات تخمین زده می‌شود. تداوم شیوع ویروس کرونا در ماه‌های فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۹ می‌تواند دامنه خسارت‌ها را به‌صورت تصاعدی گسترش دهد.

توجه به بخش مصرف: رکود اقتصادی ناشی از شیوع ویروس کرونا، به میزان قابل توجهی بنگاه‌های عرضه‌کننده محصولات کشاورزی و غذایی را تحت تأثیر قرار داده است. کاهش تقاضا، قیمت برخی محصولات غذایی را کاهش داده و زیان قابل توجهی را متوجه کسب‌وکارهای کشاورزی و غذایی کرده است. برای مثال، میزان زیان در بخش عرضه گوشت قرمز در حدود ۱۱۶۶ و برای گوشت سفید در حدود ۴۳۷ میلیارد تومان در ماه برآورد می‌شود. از این رو تدابیر ویژه جهت تداوم تولید و پایداری کسب‌وکار بنگاه‌های خرده‌فروشی و عرضه‌کننده محصولات غذایی باید در دستور کار سیاستگذاران قرار گیرد. برای این منظور توصیه می‌شود که چتر بیمه‌ای به‌منظور پوشش ریسک ناشی از این ویروس گسترش یابد.

حمایت از خانوار: مواد خوراکی تقریباً ۲۴ درصد از هزینه‌های خانوار را پوشش می‌دهد، اما به‌واسطه رکود اقتصادی، خانوارها نسبت به تأمین بخشی از هزینه‌های غذایی دچار مشکل شده‌اند. اعطای کارت اعتباری و پرداخت‌های نقدی تا حصول اطمینان نسبت به دریافت کافی مواد غذایی توسط خانوارها باید عملیاتی شود.

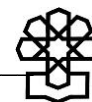
تجارت محصولات کشاورزی و غذا: هراس شرکای تجاری در کشورهای منطقه از انتقال ویروس به کشورشان از طریق مرزها با کشور ایران منجر به بستن مرزهای زمینی کشورهای عراق، افغانستان و ترکیه و مرزهای هوایی در کشورهای ترکیه، گرجستان و امارات شده است که این امر نیز فعالیت‌های تجاری با کشورهای همسایه را مختل کرده است و تأثیر نامطلوبی بر صادرات محصولات کشاورزی کشور دارد. ضمن اینکه پس‌زدگی بخشی از محصولات کشاورزی صادراتی و عرضه آن به بازار داخلی، موجب افت قیمت این محصولات در ایران می‌شود. بدون شک صادرات کشاورزی به‌عنوان موتور محرکه قوی می‌تواند منجر به رونق و جهش تولید شود. از طرف دیگر، واردات محصولات کشاورزی نیز تولیدات داخلی را فاقد مزیت نسبی کرده است. شیوع ویروس کرونا علاوه بر کاهش ۱۰ درصدی صادرات محصولات کشاورزی، منجر به افزایش شتاب‌زده واردات این محصولات نیز شده است. این تصمیم تراز منفی ۱/۱ میلیارد دلاری را به‌وجود آورده است. برآوردهای جهانی نشان می‌دهد که هر دلار کالای صادراتی کشاورزی می‌تواند منجر به ایجاد ۱/۲۷ دلار ارزش‌افزوده در کسب‌وکارهای زنجیره تأمین آن محصول شود. بنابراین، توصیه می‌شود که محدودیت‌ها و موانع صادراتی مورد بازبینی قرار گیرد. ایجاد چنین موانعی منجر به ایجاد اختلال در زنجیره تأمین محصولات کشاورزی شده و موجب فروپاشی زنجیره‌های ارزش می‌شود. از طرف دیگر، رکود اقتصادی ناشی از این ویروس در سطح جهان منجر به کاهش قدرت اقتصادی کشورها شده و به‌تبع آن ارزش پول ملی در این کشورها کاهش خواهد یافت؛ این اتفاق در نهایت واردات این محصولات را پرهزینه‌تر خواهد کرد.

مدیریت صادرات محصولات کشاورزی: با توجه به محدودیت‌های صورت گرفته از طرف کشورهای دیگر و نگرانی از کاهش درآمدهای صادراتی غیرنفتی از یکسو و کاهش درآمدهای نفتی از سوی دیگر، مدیریت صادرات شامل پایش مستمر بازارهای هدف صادراتی ایران بر حسب محصول و استخراج موانع صادراتی و بهره‌گیری از رایزنی وزارت امور خارجه برای صدور کالاها به کشورهای همسایه برای رفع موانع مزبور ضروری است. در خصوص پس‌زدگی کالاهای کشاورزی صادراتی به بازار داخلی نیز لازم است دولت آمادگی خرید کالاهایی مانند شیر، تخم‌مرغ و... را داشته باشد تا آسیب به تولید وارد نشود چون رفع چنین آسیبی بر تولید می‌تواند تا دو سال طول بکشد.

تدوین و اصلاح پروتکل‌های بهداشتی: به‌منظور کاهش تهدید صادرات مواد غذایی و خام بخش کشاورزی و ایجاد اطمینان کشورهای مقصد تجاری در شرایط بحران کرونا (موضوع سلامت رانندگان و...) تدوین سریع پروتکل‌های بهداشتی و قرنطینه‌ای در مبادی صادراتی کشور متناسب با بحران کرونا ضروری است. همچنین اعمال نظارت و کنترل بیشتر بر فرایند تولید محصولات کشاورزی بر اساس استانداردهای بهداشتی و غذای سالم و ارائه گزارش‌های آن به‌منظور اطمینان شرکای تجاری خارجی بیش از گذشته مورد تأکید است.

تغییر در الگوی مصرف: جامعه جهانی پس از کرونا سبک زندگی و سبب غذایی متفاوتی را تجربه

خواهد کرد. در این میان انتظار می‌رود که نقش مواد غذایی که تأمین‌کننده تقویت‌کننده سیستم ایمنی بدن انسان هستند جایگاه قابل توجهی پیدا کند. بنابراین باید سازوکارهای لازم برای آمادگی با این تغییرات در طرف تولید و عرضه محصولات کشاورزی و غذا ایجاد شود.

احتمال تورم پس از فروکش کردن بیماری: از آنجایی که این بیماری منجر به رکود فعالیت‌های اقتصادی می‌شود؛ در نتیجه با کاهش درآمد افراد جامعه؛ تقاضا کاهش یافته و به دنبال آن قیمت محصولات غذایی کاهش خواهد یافت. اما پس از این بحران به علت بازیابی شرایط اقتصادی و ترمیم درآمدها، منجر به بالازدگی تقاضا در بازار خواهد شد. از آنجایی که تصمیم به تولید با یک وقفه زمانی اتفاق می‌افتد، احتمالاً قیمت‌ها افزایش یابند. ضمن اینکه به دلیل کاهش درآمد تولیدکنندگان ناشی از کاهش مصرف، ممکن است تولیدکنندگان برنامه کاهش تولید در آینده را در پیش گیرند، که این موضوع مشکل مزاد تقاضا را تشدید خواهد کرد. بنابراین، دخالت تولید جهت کاهش نوسانات عرضه و استفاده از مکانیسم ذخیره‌سازی می‌تواند نقش به‌سزایی در تنظیم بازار محصولات کشاورزی و غذایی در آینده ایفا کند.

اطمینان از پایداری زنجیره تأمین: در سیاست‌های تجاری اطمینان از پایداری زنجیره تأمین و به‌ویژه زنجیره تأمین محصولات که نهاده‌های تولید آنها به واردات وابستگی دارد باید مورد توجه قرار گیرد. در مورد مواد غذایی و کالاهای اساسی وارداتی و به‌ویژه تأمین ارز مورد نیاز آن و در صورت لزوم، کاهش موانع واردات و از جمله، کاهش عوارض واردات اقدام شود.

حمایت از کسب‌وکارهای کشاورزی: برای حفظ امنیت غذایی و تقویت طرف عرضه، تحریک تقاضای مصرف مواد غذایی ضروری است. همچنین اعطای وام برای تأمین نهاده‌های کشاورزی، کاهش هزینه‌های بازاریابی و فروش می‌تواند به پایداری تولیدات کشاورزی و تاب‌آوری این بخش کمک کند. شایان ذکر است که حتی بخش زراعت و تولید کالاهای اساسی مانند غلات که کمتر مورد آسیب تلقی می‌شوند نیز با کمبود نقدینگی جهت کشت مواجه هستند، همچنین استفاده از ظرفیت‌های خالی اقتصاد با تسهیل حداکثری در مجوزدهی به واحدهای کسب‌وکارهای متقاضی در بخش کشاورزی نیز می‌تواند برای بهبود وضعیت و کاهش آسیب به کسب‌وکارهای این بخش نقش ایفا کند.

حمایت از صنایع تکمیلی زنجیره تولید غذا در بخش کشاورزی: باید حداکثر مراقبت از بر پا ماندن و فعال بودن زیرساخت‌های اساسی و بخش‌های کلیدی به‌ویژه صنایع تولیدکننده محصولات غذایی به عمل آید. این صنایع در کاهش ضایعات و افزایش بهره‌وری تولید در بخش کشاورزی نقشی مؤثر دارند لذا کمک به این بنگاه‌ها برای زنده ماندن در شرایط بحران از طریق کمک به تأمین مالی و اعتباری این بنگاه‌ها و قرار دادن محصولات آنان در سبد معیشتی برای اقشار ضعیف می‌تواند مد نظر قرار گیرد.

حمایت از فعالیت‌های کشاورزی مبتنی بر جابه‌جایی در جغرافیای کشور: مشکلات بخش‌هایی از فعالیت‌های کشاورزی که مبتنی بر جابه‌جایی در جغرافیای کشور هستند مانند کمباین‌داران (اغلب ساکن استان فارس هستند، ولی برای برداشت غلات در همه کشور جابه‌جا می‌شوند) و زنبورداران و عشایر

کوچنده در حمل‌ونقل و هزینه‌های مترتب از آن را شاید بتوان به‌صورت پرداخت یارانه حمل‌ونقل، معافیت مالیاتی به درآمد کامیون‌داران، بخشودگی بخشی از وام آنان و ... جبران کرد. همچنین تسهیل جابه‌جایی آنان (با رعایت مسائل مرتبط با بحران کرونا) نیز می‌تواند به کاهش مشکلات این‌گونه فعالیت‌ها کمک کند. شایان ذکر است که، مجموعه اقداماتی که به کاهش قیمت تمام شده و استمرار تولید و کاهش قیمت مصرف‌کننده منجر شود را می‌توان راهگشای شرایط جدید تلقی کرد.

جایگاه بخش کشاورزی در پسا کرونا: بحران‌های مصنوعی برخلاف مخاطرات طبیعی معمولاً به سود بخش کشاورزی در ایران بوده است. شیوع ویروس کرونا جایگاه این بخش را بیش از گذشته تقویت خواهد کرد و منجر به تغییر الگوهای ذهنی نسبت به این بخش می‌شود. از آنجایی که شیوع این ویروس تجارت محصولات کشاورزی و غذا را تحت تأثیر قرار داده است، از این‌رو نمی‌توان برای همیشه چشم امید به واردات این محصولات داشت، زیرا درمواقع بحرانی واردات محصولات می‌تواند اصالت خود را از دست دهد. بنابراین انتظار می‌رود که برای بخش کشاورزی در اقتصاد پسا‌کرونا نقش ویژه‌ای قائل شد.

منابع و مأخذ

۱. اقتصاد ایران گرفتار با ویروس کرونا ضرورت حمایت از کسب‌وکارها، مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، اسفندماه ۱۳۹۸.
۲. سایت گمرک جمهوری اسلامی ایران www.irica.gov.ir
۳. سایت وزارت جهاد کشاورزی amar.maj.ir
۴. گروه نویسندگان، درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا، بررسی آثار اقتصادی و پیشنهادهایی برای مدیریت تبعات آن، دفتر مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۸.
۵. مرکز آمار ایران، گزارش شاخص قیمت مصرف‌کننده، ۱۳۹۸.
۶. میرباقری، وهب و دیگران. بررسی وضعیت روستاها در ایران، دفتر مطالعات زیربنایی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵.
۷. وزارت جهاد کشاورزی، گزارش تجارت محصولات کشاورزی و غذا، ۱۳۹۸.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۶۹۷۲

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: درباره مقابله با شیوع ویروس کرونا (۲۷) بررسی آثار اقتصادی شیوع ویروس کرونا بر بخش کشاورزی ایران

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)

تهیه و تدوین کنندگان: حامد نجفی علمدارلو، امیر یونسین

همکار: پژمان اعلائی بروجنی

اظهار نظر کننده: مهراں برادران نصیری

ناظر علمی: حسین افشین، محمدتقی فیاضی

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. کرونا

۲. کشاورزی

تاریخ انتشار: ۱۳۹۹/۱/۲۷